

PROBLEMER VED BRUK AV LEGALSTRATEGI MOT VOLD OG SEKSUELLE OVERGREP I FAMILIEN

AV KRISTIN SKJØRTEN

Problemer kan ses på forskjellig vis. Vold og seksuelle overgrep mot kvinner og barn i familien ble tidligere ansett som et privat problem. Som en følge av dette ble ofrene overlatt til seg selv. Gjennom kvinnebevegelsen og forskeres avdekking av den private volden på 70- og 80-tallet ble det tydelig at hele det offentlige hjelpe og kontrollapparatet hadde sviktet på dette området. Rettsapparatets håndtering av vold og seksuelle overgrep mot kvinner og barn ble i særlig grad gjenstand for kritikk, og legalstrategi – her forstått som enkeltpersoner, grupper og organisasjoners press mot å påvirke både håndhevelsen av eksisterende lovparagrafer, og endringer i lovtekster og strafferammer – fikk en sentral plass som middel i kampen mot den private volden.

I Norge har kravet om en mer offerorientert kriminalpolitikk blitt besvart med handlingsplaner fra departementene, Stortingsmeldinger og NOU'er som tar opp spørsmålet om rettslig beskyttelse av ofre og bekjempelse av seksualisert vold. Rettshjelpstilbudet til mishandlede kvinner har blitt utvidet, og det er innført offentlig påtale i denne typen saker. Videre har vi fått bistandsadvokater til ofre for voldtekt og seksuelle overgrep mot barn, erstatningsordningene er endret slik at fornærmedes erstatningskrav skal gis prioritet fremfor det offentliges krav på bot i en straffesak, og vi har fått en straffeskjerpning når det gjelder seksuelle overgrep mot barn og kvinnemishandling. Utvalg er nedsatt for å vurdere regler og rutiner for politiets og påtalemyndighetens arbeid med incestsaker med sikte på å styrke barnas stilling.

Legalstrategikerne har hatt flere ulike motiver for å rettsliggjøre problemene. Et motiv bak legalstrategien er den almenpreventive virkningen ved å straffe. Rettsapparatet skal tjene som spydspiss for holdningsendring i befolkningen mot sterkere fordømmelse av seksualisert vold, og til å avskrekke potensielle overgripere. Et annet viktig motiv er ønsket om beskyttelse for ofrene. Ofte kommer også gjengjeldelsesmotiver til uttrykk. Vold og seksuelle overgrep mot kvinner og barn setter sinnene i kok. Ikke sjelden blir argumenter for økt straff knyttet til at gjerningsmannen har ødelagt et menneske for resten av livet. Tre års fengsel settes opp mot et barns fremtid. I denne artikkelen vil jeg diskutere problemer forbundet med å innfri disse tre intensjonene for bruk av legalstrategi.

ALMENPREVENSJON

Teorien om almenprevensjon kan sammenfattes som følger: Man straffer noen for at resten av folket skal avskrekkes fra å begå lovbrudd. På sikt forventes en moralsk opprustning mot handlingen, som så etterhvert kan føre til at folk oppfører seg lovlydig i kraft av vane, og ikke i kraft av avskrekking. Pressgruppers ønske om bruk av strafferettssystemet for å oppnå en almenpreventiv virkning, er i samsvar med de offisielle grunner for bruk av straff i Norge.

Helt sentralt er imidlertid at budskapet om lover og håndhevingen av disse må spres ut til folket. For de fleste vil massemediene være den viktigste informasjonskilde. Både for legalstrategikere og fra strafferettssystemets synsvinkel er derfor pressedekningen viktig for straffens almenpreventive virkning.¹ Hvilke interesser har så pressen selv i dekningen av kriminalstoff? For avisene er almenpreventiv virkning av kriminalreportasjene underordnet andre interesser. Av det totale politiarbeidet og hele omfanget av saker behandlet av domstolene, foretar pressen en sterk utsiling, slik at mesteparten av spalteplassen vies noen få kriminalitetsformer. Konkurransen om lesere fører til at saker velges ut etter hvorvidt de er salgbare. Forskning om mediedekningen av kriminalstoff i Norge, viser at alvorlige eller uvanlige straffesaker får langt større dekning enn de mer vanlige lovbruddene.² Fra England og USA har det etterhvert kommet forskning som har rettet oppmerksomheten spesielt mot pressens dekning av voldtekt. Denne forskningen viser at pressefremstillingen har forandret seg mye over tid.³ I den klassiske fremstillingsformen fra voldtektssaker, ble sakene bredt belyst, og det var vanlig at alle voldtektssaker fikk omtrent like mye medieoppmerksomhet. Fra 1980-tallet har en annen fremstillingsform overtatt. Pressen velger bort omtale av mesteparten av de voldtektene som kommer for retten, og vier istedenfor enorm oppmerksomhet til noen få saker. Utvalget av saker er ikke tilfeldig. De mest groteske eller uvanlige sakene får dekning. De mer typiske sakene forbigås i stillhet. Vi får et bilde av "monster-voldtektsmannen". Denne uhyre-skikkelsen har en heller perifer posisjon blant gjerningsmennene i forskningen på dette området.⁴ Pressefremstillingen tjener derfor til å skape et skjevt bilde av voldtektsituasjoner, ofre og gjerningspersoner.

Når det gjelder kvinnemishandling viser selvrapporteringsundersøkelser at menn som mishandler tilhører alle sosiale lag av befolkningen. Samtidig viser undersøkelser av domfelte kvinnemishandlere, at denne gruppen i hovedsak tilhører de laveste sosiale lag.⁵ En fersk undersøkelse av Bødal og Fridhov (1993), viser at de mennene som på 1980-tallet ble dømt til 3 års fengsel eller mer i Norge for vold mot samlivspartneren, i hovedsak var menn med utdanning på grunnskolenivå, de var arbeidsledige, hadde store alkoholproblemer og flesteparten hadde vært i konflikt med loven tidligere. Omtrent alle hadde utøvd vold i fylla, og også flesteparten av ofrene var alkoholpåvirket når volden fant

sted. De mest alvorlige kvinnemishandlingssakene kunne karakteriseres som fyllerør som endte i fylleslag med umotivert voldsbruk, og halvparten av disse sakene hadde dødelig utfall for offeret.

Dersom pressefremstillingen av kvinnemishandling vier størst oppmerksomhet til denne typen kvinnemishandlingssaker, vil andre grupper av mishandlere ha problemer med å kjenne seg igjen. I min doktoravhandling om menn som mishandler, var det flere av mennene som trakk et skille mellom de egentlige voldsmenn slik pressen fremstilte dem, og egen voldsutøvelse.⁶ For dem ble kvinnemishandling noe annet enn det de selv hadde utøvd. Blir mishandlere fremstilt som arbeidsledige alkoholiserede tidligere kriminelle, og den straffbare volden fremstilt som meget alvorlig, vil de fleste menn som slår kona føle seg på trygg grunn. Det var kun et fåtall av de mennene jeg intervjuet som viste bekymring for voldens eventuelle strafferettslige karakter. Når situasjonen er den at vi har en skjev fremstilling av disse sakene, kan dette bidra til å styrke mytebilder om ofre og overgripere. Ut fra et almenpreventivt perspektiv vil dette kunne utgjøre et betydelig problem. Den mer typiske lovbrøtteren vil i verste fall kunne oppfatte egne overgrep som legitime. Straffens almenpreventive virkning vil derfor avhenge av at også de mer typiske lovbrøttere og lovbruddssituasjoner vies medieoppmerksomhet.

BESKYTTELSE AV OFRENE

Legalstrategikerne har også ønsket større beskyttelse for ofre gjennom endring av lovverk og håndhevelsespraksis som kunne føre flere overgripere i fengsel. En vanlig påstand er at vold mellom fremmede får en mye strengere straffefølgning enn vold mellom personer som står hverandre nært, som for eksempel i kvinnemishandlingssaker. Hvorledes stemmer så dette bildet med virkeligheten?

Aslaksrud og Bødal (1986) har sett nærmere på kvinnemishandlingssaker anmeldt til Oslo Politikammer i årene 1981, 1983 og 1984. Av totalt 435 anmeldelser, endte 97 saker med en eller annen form for straffereaksjon. Bare 28 menn ble idømt ubetinget fengsel. Flesteparten av dommene var på inntil 4 mnd. ubetinget fengsel, og kun tre av dommene var på 1 år eller mer. De lengste dommene omfattet også andre lovbrudd i tillegg til kvinnemishandlingen. Straffenivået i disse sakene er lavt. Men er det lavere enn ved voldsaker mellom personer utenfor familien? Dessverre foretar ikke Aslaksrud og Bødal en slik sammenligning, og det ville sannsynligvis sprengt alle rammer for prosjektet deres. Men ser vi i kriminalstatistikken for disse årene, kan vi få en viss oversikt over straffenivået for voldslovbrudd generelt i Norge. Det bildet som avtegnes, er at få etterforskede voldsaker fører til fengselsdommer, og at kun en mindre andel av dommene er på over 1 års ubetinget fengsel. Flesteparten av fengselsdommene er på under seks måneder.

I Aslaksrud og Bødals undersøkelse fant de at 76 % av kvinnemishandlings-sakene ble henlagt fordi påtalebegjæringen ble trukket tilbake eller av andre grunner. Videre oppgir Aslaksrud og Bødal at kvinnemishandlingssakene utgjorde mellom 7 og 9 % av anmeldelsene om tvang, trusler, legemsfornærmelse og beskadigelse ved Oslo politikammer de tre årene undersøkelsen omfattet. Selv har jeg regnet ut den generelle henleggelsesprosenten for disse lovbruddskategoriene i samme tidsperiode ut fra kriminalstatistikkens opplysninger om ferdig etterforskede forbrytelser på landsbasis, og fant at 68% av disse lovbruddene ble henlagt. Et særpreg ved kvinnemishandlingssaker er at gjerningsmannen alltid er kjent. Av det totale antall henleggelses for vold, trusler og tvang, var det 11% av sakene som ble henlagt fordi man ikke fant noen bestemt person å sikte.

Generelt sett er henleggelsesprosenten høy for voldslovbrudd. Likevel ser det ut som om den er noe høyere for kvinnemishandlingssaker enn for de andre sakene, særlig tatt i betraktning at vi her alltid har en kjent gjerningsmann.

Bødal og Fridhov (1993) har undersøkt nærmere alle dommer på 3 års ubetinget fengsel eller mer som ble avgitt i voldssaker i ti-årsperioden fra 1980 til 1989 i Norge. Jeg fikk anledning til å gå inn i deres materiale og hente ut opplysninger om eventuelle felles eller særtrekk ved kvinnemishandlingssaker sammenlignet med saker der gjerningsmann og offer ikke kjente hverandre.

I kriminalstatistikken er det registrert 58.220 ferdig etterforskede voldslovbrudd på 80-tallet. Totalt ble 58 personer dømt til tre års fengsel eller mer for grov legemsbeskadigelse i denne perioden. Av disse var 18 menn dømt for kvinnemishandling. Av de langtidsdømte voldsforbryterne ser vi med andre ord et sterkt innslag av menn som er dømt for kvinnemishandling. Alle langtidsdømte norske menn, inkludert kvinnemishandlerne, hadde sittet i varetekt forut for dommen. Varetektsoppholdet var gjennomgående av meget lang varighet sammenlignet med gjennomsnittlig varetektstid på 80-tallet.⁷ Det fremkommer ingen systematiske skjevheter mellom alvorlighetsgrad av volden, straffens lengde og forholdet mellom gjerningsmann og offer.⁸

Dette blikket inn i langtidsdømte voldsforbrytere i Norge, forteller oss at de alvorligste kvinnemishandlingstilfellene også får lange straffer, helt på høyde med andre alvorlige voldslovbrudd. Videre har vi sett at henleggelsesprosenten generelt sett er høy for voldsforbrytelser, men kvinnemishandlingssaker henlegges nok i noen større grad enn andre voldssaker. Det som kanskje er mest utslagsgivende for forskjellig strafferettslig kontrollen av vold mellom kjente og vold mellom ukjente, kan nok tilbakeføres til anmeldelsestilbøyeligheten. Politiets kjennskap til lovbrudd er i stor grad avhengig av publikum. Jo nærmere forholdet er mellom gjerningsmann og offer, jo færre ofre velger å anmelde overgrep. Jo fjernere forholdet er mellom gjerningsmann og offer, jo fler ofre

velger å anmelde. Hva angår kvinnemishandling, vet vi at mørketallene er store. Kun et fåtall kvinner velger å anmelde volden.

I USA har Kathleen J. Ferraro m. fl. (1993) undersøkt nærmere hvorvidt kvinnemishandlingssaker får en annen rettslig behandling enn andre voldssaker. Forskerne konkluderte med at de fant få forskjeller mellom behandlingen av de forskjellige voldssakene. Dersom det ikke ble reist tiltale, var det samme begrunnelse som gikk igjen i alle sakene: Påtalemyndigheten fant at det ikke var tilstrekkelig bevis for å føre saken for retten. Der tiltale ble reist, lød tiltalebeslutningen gjennomgående på mindre alvorlige forhold enn den opprinnelige anmeldelsen viste til. I bare 11 % av sakene ble det idømt fengselsstraff, og heller ikke her var det grunnlag for å hevde at det forelå forskjellsbehandling mellom kvinnemishandlingssaker og andre voldssaker. Bare på et område fant de markert skille mellom sakene. Saker hvor gjerningsmann og offer ikke hadde noe forhold til hverandre endte oftere med frifinnelser.

Undersøkelser har vist at folk flest forestiller seg at straffenivået ligger høyere enn det gjør, og at flere forbrytere havner i fengsel. Når legalstrategikerne har satt straffesystemets behandling av kvinnemishandling opp mot et bilde av svært effektiv og langt strengere behandling av annen kriminalitet, synes jeg det er bemerkelsesverdig at ingen har hevet røsten og vist frem det sanne bilde av strafferettssystemet. Sannheten er jo at det tross alt skal endel til før man blir dømt til ubetinget fengsel i Norge. Fengselsdommene er også forholdsvis lave for de fleste lovbruddtyper. Kanskje har vi her en situasjon hvor strafferettsjurister og representanter for rettsvesenet og kriminologer har hatt en fellesinteresse i å tie om rettsystemets ineffektivitet. Strafferettsjurister og representanter for rettsvesenet kan ut fra almenpreventive hensyn ha ønsket at folk flest skal oppfatte systemet som mer effektivt enn det er, fordi det i og for seg ikke er systemets effektivitet som er avgjørende for straffens almenpreventive virkning, men folks tro på systemets effektivitet.⁹ Ut fra almenpreventive interesser kan det derfor være et poeng å fremstille systemet som mer potent enn det i virkeligheten er. Den norske kriminologitradisjonen kjennetegnes ved å stille seg meget kritisk til bruk av fengselsstraff. Forskning om fengselsstraffens virkninger overfor lovbrøyttere viser at fengselsstraffen ikke forbedrer lovbrøyttere, men bare gjør vondt verre. Kriminologene har ut fra dette, ønsket redusert bruk av fengselsstraff, og dermed har man kanskje ikke vært så interessert i å vektlegge at få lovbrudd møtes med denne formen for straff. Uansett om disse spekulasjonene er riktige eller gale, er situasjonen idag den at vi har en flertallsmisforståelse som går ut på at folk flest tror rettsapparatet er mer effektivt enn det egentlig er. Dermed har man lagt veien åpen for at pressgrupper kan hevde at det er et stort misforhold mellom rettsvesenets behandling av saker som opptar deres interesser, sammenlignet med andre typer lovbrudd. Jo større dette misforholdet frem-

stilles, jo mer påtrengende blir det selvfølgelig å få etablert særregler på de utpekte områder slik at disse også kan få en effektiv behandling av rettsvesenet. Historien om legalstrategikeres kamp i USA for mer effektiv rettslig behandling av kvinnemishandling kan tjene som eksempel.

Der har det politimessige arbeidet med kvinnemishandlingsaker i særlig grad vært gjenstand for kritikk. Utgangspunktet for kritikken fra kvinnebevegelsens side var at politiet sjelden bruke arrestasjon overfor mishandlere når de ble tilkalt til husbråk. I USA gikk kvinner rettens vei mot politiets håndtering av husbråkssaker, som de mente var i strid med lovene. Rettsakene sto om hvorvidt mishandlede kvinner hadde rettmessig krav på assistanse og beskyttelse fra politiet. En av disse rettsakene endte med at den mishandlede kvinnen, Ms. Thurman ble tilkjent 2.3 millioner dollar i erstatning fordi politiet ikke hadde gitt henne den beskyttelsen hun hadde krav på. Denne saken vakte stor oppmerksomhet og ble ansett som en betydelig seier for kvinnebevegelsen.

I 1984 kom arrestasjonspolitikken. Grunnlaget var lagt gjennom kvinnebevegelsens kritikk av det de mente var ineffektivt politiarbeid, som legitimerte privat vold mot kvinner. Men det som virkelig satte fart i prosessen, var en større undersøkelse fra Minneapolis¹⁰ hvor politikonstabler over en viss periode skulle skifte mellom 3 løsningsalternativer ved utrykning til husbråksituasjoner med privat vold:

De tre alternativene var:

- arrestasjon av mannen
- rådgivning
- fjerne overgriperen ved å kjøre ham et annet sted, uten å putte ham i arresten.

Forskerne Sherman og Berk ledet prosjektet, og fant at arrestasjon i kombinasjon med god ivaretagelse av kvinnen hadde den største preventive effekten overfor menn som mishandler. Sherman oppsummerer selv i 1992 effekten av undersøkelsen slik: Fire måneder etter at resultatene kom, ble arrestasjon foreskrevet som kriminalpolitisk linje fra høyeste hold i Justisdepartementet. Arrestasjon skulle være standardløsning for politiet i mishandlingsaker. Innen to år kunne man oppsummere at flesteparten av landets politikamre hadde innført arrestasjon som retningslinje for politiarbeid. I 1991 hadde 15 stater både gitt politiet utvidet hjemmet til arrestasjon i kvinnemishandlingsaker sammenlignet med andre voldssaker, og plikt til å arrestere i slike situasjoner. Fra 1985 til 1989 økte antallet arrestasjoner ved mindre alvorlige voldssaker i USA med 70 %, hvorav man antok at mesteparten av økningen hadde sammenheng med arrestasjoner i kvinnemishandlingsaker.¹¹

Undersøkelsen fikk ikke bare nasjonale følger. Internasjonalt ble resultatene bruk som en spydspiss i feministers kamp for mer effektiv håndtering av allerede eksisterende rettsregler, og endring av lover som kunne anses som brem-

sende på rettslig forfølgning.¹³ Sherman og Berk's undersøkelse ble et hovedargument for arrestasjon- og videre rettsforfølgelse av kvinnemishandlingsaker langt utenfor landets grenser.

De siste årene har det blitt reist kraftig kritikk mot undersøkelsen til Sherman og Berk. Diskusjonen har blant annet gått på hvorvidt det fantes grunnlag for å hevde ut fra undersøkelsens materiale at arrestasjon virkelig hadde en preventiv effekt.¹³ Denne kritikken samt utgiftene til gjennomføringen av arrestasjonslinjen førte til en bevilgning på 4 millioner dollar til et større forskningsprosjekt der arrestasjon på ny skulle vurderes. Prosjektene skulle følge samme metode-design som den tidligere Minneapolis-undersøkelsen, og gjennomføres i 6 forskjellige politidistrikter for å gi både bredde og tyngde til evalueringen. Lawrence W. Sherman (1992; 32) oppsummerer hovedfunnene fra disse undersøkelsene slik: Arrestasjon har forskjellig virkning på forskjellige folk. Hovedskillet går mellom hvorvidt mannen er i arbeid eller ikke. De som har en jobb, avskrekkes til en viss grad av arrest. Overfor arbeidsledige øker arrestasjon sannsynligheten for ny vold. Hvorvidt arrestasjon av mannen vil fungere som beskyttelse av kvinnen mot nye overgrep, avhenger med andre ord av mannens sosiale posisjon.

Noen vil kanskje hevde at selv om arrestasjon ikke har vist seg å garantere for kvinners trygghet, så vil kanskje mer omfattende strafferettslige inngrep overfor mishandlere kunne avskrekke dem fra å begå nye voldshandlinger. Men hva de domfelte kvinnemishandlere angår, vet vi at mange av dem har fått strafferettslige sanksjoner tidligere. I undersøkelsen til Aslaksrud og Bødal (1986) hadde 28 % av de dømte kvinnemishandlerne en eller flere tidligere dommer for vold. En annen undersøkelse av Moberg, Larsson og Andersson fra Huddinge tingsrett i Sverige, fant at av 84 menn som ble domfelt for kvinnemishandling i 1981 og 1982, ble omtrent halvparten dømt for ny kvinnemishandling enten mot samme kvinne eller mot en ny som de hadde flyttet sammen med i løpet av en toårs periode.¹⁴ Generelt har forskningen om straffens individualpreventive virkning gitt så nedslående resultater at denne teoretiske begrunnelsen for straff forlengst er forlatt.¹⁵

Sherman og Berk var selvfølgelig kjent med de nedslående resultatene fra annen forskning om straffens individualpreventive virkning. I undersøkelsen fra 1984, advarte de derfor mot å intensivere bruken av arrestasjon overfor kriminalitet generelt, men hevdet samtidig at kvinnemishandlingsaker stiller seg i en særposisjon. I dag ser det ut som om dette ikke er tilfelle. Den gamle kritikken mot individualprevensjonen holder også på dette området.

Dessverre fikk påbudet om arrestasjon i USA også andre utilsiktede virkninger sett fra legalstrategikernes synsvinkel. Når lovtekster utarbeides, blir de tilpasset resten av lovverket. Vilhelm Aubert (1981) sammenligner lovverket med

en maskinpark, hvor store investeringer er bundet fast. Selve lovens struktur skaper motstand mot forandring, og de fleste velmente reformforslag vil ofte gå tapt lenge før de nærmer seg lovs form. Budskapetets vei fra pressgrupper til lovtekst er lang og farefull. I det siste stadium av denne prosessen behandles budskapet fjernt fra de opprinnelige budsendere. Resultatet av dette kan bli en stor avstand mellom pressgruppers målsetting og den endelige utformingen av en lovtekst.

Påbudet om arrestasjon i husbråksaker i USA fikk en kjønnsnøytral utforming, i overensstemmelse med grunnprinsippet om likhet for loven. Dette er et meget verdig prinsipp. Problemet er imidlertid, slik Tove Stang Dahl (1985: 15-16) poengterer i boken *Kvinnerett*, at formell likebehandling kan resultere i reel forskjellsbehandling. Utvidet arresthjemmel for privat vold i USA har ikke bare brakt flere menn, men også endel kvinner i fengsel.¹⁶ For politiet er det mer interessant om kvinnen har – eller beskyldes for å ha utøvd vold, enn hvorvidt denne volden var en form for selvforsvar. Forskningen om kvinnemishandling har etterhvert avdekket at endel kvinner også utøver fysisk vold. Mesteparten av volden fra kvinnenes side, utøves imidlertid i selvforsvar i situasjoner der mannen først går til angrep, og kvinnenes vold er oftest av mindre alvorlig karakter. Videre ser det ikke ut til at mennene oppfatter denne volden som truende, og kvinnen ender opp som den tapende part i maktkampen.¹⁷ Likebehandling av kvinner og menns vold, fanger ikke inn disse vesensforskjellene i voldens karakter og konsekvenser. Når man kjemper frem utvidet arresthjemmel i kvinnemishandlingssaker, ut fra intensjonen om å bringe flere menn i arresten, tok man ikke høyde for at kvinner og menns vold ville bli likestilt.

Var det så riktig at politiet håndterte kvinnemishandlingssaker på helt annen måte enn annen kriminalitet i USA? Elliott (1989) som har gjennomgått forskning både om politiets håndtering av kvinnemishandlingssaker og av andre lovbruddssaker, mener at svaret er nei. Generelt sett bruker politiet sjelden arrestasjon i sitt møte med lovbrutere. Særbehandling av kvinnemishandlingssaker og fratagelse av muligheten til skjønnsutøvelse frembrakte selvfølgelig motstand hos deler av politiet, som nok influerte på deres avgjørelser om også å arrestere kvinner. Resultatene av kriminaliseringen kan ende opp fjernt fra intensjonene bak kriminaliseringen, som i dette tilfellet var beskyttelse for kvinnene.

GJENGJELDELSE

Almenprevensjon er i dag den offisielle begrunnelse for straff. Men for den alminnelige rettsbevissthet blant folk flest, er det nok slik Johs. Andenæs (1991: 74) beskriver, gjengjeldelsesmotiver som ligger til grunn for ønsket om å straffe lovbrutere. En person som utfører en grusom handling, fortjener en grusom straff. Når pressgrupper krever strengere straffer for noen forbrytelser, er moti-

vet sannsynligvis nærmere knyttet til gjengjeldelse enn til eventuell nytteverdi av en strengere straff.

Gjengjeldelse og hevn har en sentral plass i dagens samfunn. I andre land har da også ideene om gjengjeldelse for handling kommet sterkere inn på den rettslige arena som legitim begrunnelse for straff i form av det som kalles nyklassisisme. Sannsynligvis er en slik begrunnelse for straff mer i takt med folks rettsbevissthet enn almenprevensjonen. Men som jeg nå skal diskutere, kan disse ideene være i utakt med ofrenes interesser.

I Barne og familiedepartementets handlingsplan mot seksuelle overgrep mot barn får vi høre at streng straff for overgriper, demper de psykososiale skadene hos ofrene. Offerets helse settes opp mot straffenivået. Slik jeg ser det, kan ikke dette bety annet enn at departementet mener at hevn er helsebringende.

Men hva vet vi egentlig om sammenhengen mellom strenge straffer og psykososiale virkninger for barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep? Svaret er greit, vi vet omtrent ingen ting.¹⁸ Det er foreløpig ikke produsert nok kunnskap på dette området, og feltet er dermed fullt av spekulasjoner. Selv om det finnes erfaringer, så peker de i forskjellig retning. For noen ofre, kan det kanskje hjelpe at gjerningspersonen får en streng straff. Andre ofre har en helt annerledes opplevelse av dette. Beth Grothe Nielsen (1991) har gjennomgått politi og domstolsmateriale for et stort utvalg seksuelle overgrepssaker mot barn i Danmark. Typisk for disse sakene er at overgrepene har pågått i årevis og vært omgitt av en dyp taushet. Frykten for følgene av en avsløring er stor, og ikke sjelden bruker overgriperen nettopp straffetrusselen som et skjold mot avsløring. Barnet får høre at faren vil komme i fengsel og familien gå i oppløsning, dersom overgrepene blir kjent. Det er mange barn som ikke ønsker dette, og Grothe Nielsen fant at ofrene ofte ba de sosiale myndigheter om å la være å anmelde. Overlege Helge Michalsen ved barnepoliklinisk avdeling ved Aker sykehus, den avdelingen som er ansvarlig for den medisinske utredning av barn utsatt for seksuelle overgrep i Oslo, refererer til lignende erfaringer i Norge.¹⁹

I sedelighetssaker der barn er ofre, er det ofte et avhengighetsforhold mellom gjerningsmann og offer, som gjerningsmannen benytter seg av for å sikre seg taushet fra offeret. Strengere straffer for seksuelle overgrep mot barn, kan derfor godt tenkes brukt av gjerningsmannen for å avskrekke offeret mot å melde fra om overgrepene. I verste fall kan det tenkes at straffetrusselen i større grad vil ramme ofrene enn overgriperne.

I overgrepssituasjoner hvor det er et nært forhold mellom gjerningsperson og offer, kan man ikke uten videre gå ut fra at offeret ønsker overgriper straffet. Virkeligheten kan være mer komplisert enn som så, slik det også kommer til uttrykk i kvinnemishandlingsaker.

I den norske undersøkelsen om politianmeldt kvinnemishandling, fant As-

laksrud og Bødal (1986) at hele 41 % av anmeldelsene ble henlagt fordi kvinnen trakk påtalebegjæringen tilbake. Totalt dreide dette seg om 178 anmeldelser. Flesteparten av kvinnene begrunnet tilbaketrekkingen av påtalebegjæringen med at de var blitt forlikt med mannen, eller at de ikke ønsket ham straffet, at de mente han trengte behandling, eller at de nå var separert og ikke lenger interessert i å forfølge saken. 19 kvinner begrunnet tilbaketrekkingen med frykt for straffesak, og 8 kvinner opplyste at de var blitt overtalt eller truet av mannen til å trekke påtalebegjæringen tilbake. Aslaksrud og Bødal antar at antall kvinner som har blitt presset eller truet av mannen til å trekke tilbake påtalebegjæringen nok er høyere enn det som fremgår av kvinnenes formelle begrunnelser for tilbaketrekkingen. I rapporten foreslår Aslaksrud og Bødal at det innføres ubetinget offentlig påtale i kvinnemishandlingssaker, med henvisning til at dette vil være en politisk og ideologisk markering av at disse forbrytelsene blir ansett som alvorlige. I 1988 fikk vi så en lovendring som innebar ubetinget offentlig påtale også for legemsfornærmelse mot ektefelle, barn eller andre nærstående. For legemsfornærmelse mellom andre personer er det fremdeles privat påtale. Denne lovendringen skulle være et uttrykk for en skjerpet holdning overfor vold i familien. Med dette kan ikke kvinnen lenger trekke tilbake anmeldelsen, enten det måtte være etter press fra mannen eller fordi hun selv ønsker det. Det hun imidlertid fremdeles kan gjøre, er å nekte å vitne, under henvisning til straffeprosesslovens § 122. Denne paragrafen gir vitnefritak for familiemedlemmer. Regelen om vitnefritak er en anerkjennelse av problemer som kan oppstå, dersom man mot sin vilje skulle måtte bidra til eventuell domfellelse mot noen som står en nært.²⁰

Opplysninger fra påtalemyndigheten i Norge viser at mange kvinner nå benytter seg av retten til vitnefritak i kvinnemishandlingssaker.²¹ Denne retten gir offeret en viss mulighet til å styre situasjonen.

I England ble retten til vitnefritak fjernet for nær beslektede i 1984. Legalstrategikerne så denne lovendringen som det store gjennombruddet for å få flere menn dømt for kvinnemishandling.²² Idag kommer det inn rapporter om at mishandlede kvinner sitter fengslet for å ha utvist forakt for retten.²³ Tross vitneplikten har de nektet å vitne mot sin mann. Disse kvinnene har virkelig blitt ofre i dobbelt forstand.

Forskningen hittil har vist oss at mishandlede kvinner har forskjellig syn på eventuell straff overfor mannen. Noen ønsker at han skal få fengselsstraff. Andre ønsker ham på ingen måte fengslet. For noen kan en eventuell fengselsstraff oppleves som en tilleggstraff mot dem selv, fordi det kan få alvorlige følger for felles barn, eller ødelegge familieøkonomien. Alle mishandlede kvinner ønsker at volden skal opphøre, men de har forskjellig syn på hva som må til for at dette skal skje. Mange ønsker at mannen skal få behandling istedenfor straff.

I så måte skiller ofrene for kvinnemishandling seg markert fra andre volds-ofre, hvor gjerningsmannen er ukjent. Kathleen Ferraro (1993) fant i sin studie fra USA at hele 39 % av de ofrene som hadde vært utsatt for vold fra en som sto dem nært, ønsket å trekke tilbake saken mot bare 6% av de ofrene som var blitt utsatt for vold fra en person de ikke hadde noe nært forhold til. 16% av ofrene for familievold ga uttrykk for at de ønsket at gjerningsmannen skulle få hjelp og behandling istedenfor fengselsstraff. Ingen av ofrene med ukjente voldsmenn fremsatte et slikt ønske. Ferraro refererer til mishandlede kvinners ønsker på det tidspunktet de kommer i kontakt med rettsapparatet. I tillegg vet vi at mange kvinner ikke ønsker å anmelde mannen, og at volden av den grunn holdes skjult for *lovens korte arm*.

Jo nærmere forholdet er mellom overgriper og offer, jo mer komplisert blir spørsmålet om gjengjeldelse. I slike situasjoner blir det feilaktig å basere en legalstrategi på at ofre bestandig ønsker overgriper straffet. Ut fra hensynet til ofrene bør man forsøke å opprettholde de sidene ved vårt strafferettssystem som gir ofrene valgfrihet, slik at de som ønsker å benytte strafferettssystemet gis anledning til dette, samtidig som man ikke presser ofre til å bruke dette systemet mot sin vilje.

AVSLUTNING

Vi ser idag en utvikling mot at offerorientert hjelp avgrenses til en rettslig definisjon av det å være offer. I USA er situasjonen nå den at offerorganisasjoner med en utvidet offerforståelse, er på tilbakemarsj, mens de offertilbudene som direkte knyttes til en rettslig forståelse, er i fremmarsj. I følge Robert Elias (1993) har USA fått en "lov og orden – bevegelse" i stedet for en offerbevegelse, med en innsnevring av offerdefinisjonen til et strafferettslig perspektiv. Siste ti-års offerorienterte kriminalpolitikk har ført til utstrakt ny lovgivning som refererer til ofrenes behov og rettigheter. Men dette knyttes hele tiden an til hardere behandling av gjerningsmannen. I realiteten mener Elias at ofrenes situasjon ikke har blitt forbedret. Nedgangen i de uavhengige hjelpetilbudene til ofre, har blant annet ført til at færre ofre får hjelp, og at omfanget av hjelpen har blitt kraftig innsnevret. Ikke alle ofre ønsker å benytte seg av straffesystemet, og blant de som gjør det, blir ofte ikke andre sider ved deres offersituasjon enn de som er relevante for rettsystemets håndtering av konflikten, møtt med hjelp. Vellykketheten ved de offerorienterte tiltakene måles i antall arrestasjoner og domfellelser. Og det er meget tvilsomt hvorvidt dette er et godt mål både angående bekjempelse av volden, og for å vurdere hjelp til ofrene. Det finnes mange eksempler på at offerorienterte tiltak som i utgangspunktet var ment for å bedre ofres situasjon, fanges inn i rettsystemets egen logikk, hvor gjerningsmannen – og ikke offeret – står i sentrum for begivenhetene. Elias roper et stort varsko i

sin bok *Victims still*, og hevder at ofrene har blitt politisk manipulert. Feministers krasse kritikk mot patriarkatets undertrykking av kvinner forstummes, og samfunnslojale offerorganisasjoner i lov og orden-stil oversvømmer arenaen.

En slik beskrivelse passer foreløpig ikke med norske forhold. Men likevel er det grunn til å være oppmerksom overfor strømninger også her til lands i den retning som vi nå ser i USA.

Da Voldtektsmottaket i Oslo ble opprettet, ønsket man både å ivareta en helsemessig og en strafferettslig definisjon av voldtekt, og tilbudene ved mottaket spente derfor over alt fra medisinsk hjelp, psykiatrisk hjelp, rettsmedisinsk undersøkelse, formidling av kontakt med bistandsadvokat og tilrettelegging for eventuell anmeldelse. Voldtektsmottaket ble organisert ut fra ønske om å hjelpe offeret, og bevare offerets selvbestemmelse i den forstand at ofrene kan velge hvilke av tilbudene ved mottaket de ønsker å benytte seg av. Det ble opprettet et tett samarbeid mellom helsepersonell og politi, samtidig som arbeidsoppgavene er klart adskilt etatsmessig. Innenfor denne modellen – som Lisbeth Bang har mye av æren for – får den helsemessige og den rettslige definisjonen av voldtekt like stor tyngde.

De siste årene er det blitt opprettet voldtektsmottak mange steder rundt i landet. Ved flere av disse mottakene, har det blitt etablert en ordning hvor medarbeiderne ved senteret ikke får lønn for arbeidet de utfører, dersom den voldtatte ikke anmelder voldtekten. Med dette har man sparket bena under en helsemessig definisjon av overgrepet. De juridiske definisjonen får forrang, og hjelpeapparatets innsats overfor voldtekts ofre gis ingen verdi dersom voldtekten ikke blir anmeldt.

Helsedirektoratet går mot denne utviklingen i sitt faglige veiledninghefte for samfunnsmedisinsk arbeid i kommunchelsetjenesten, der det heter at personer som har vært utsatt for voldtekt, seksuelle overgrep eller mishandling, må sikres et øyeblikkelig help-tilbud, uavhengig av politianmeldelse.²⁴ Det er forsåvidt tankevekkende at man er kommet i en situasjon hvor dette må påpekes.

Legalstrategi har tradisjonelt vært kvinnebevegelsens viktigste våpen i kampen mot urett. Det er også helt klart at mange av de rettighetene kvinner fikk gjennom tidligere feministers kamp for endringer i loven, som stemmerett, kvinners rett til å forvalte egne penger i ekteskapet, kvinners rett til høyere utdanning og embetsstillinger førte kvinnekampen et langt stykke fremover. Jeg tror ikke vi er tjent med å vende rettssystemet ryggen. Men jeg tror vi gjør oss selv en bjørnetjeneste dersom vi ikke ser problemene som kan oppstå ved for stor rettsoptimisme.

Strafferettssystemet har en rekke begrensninger både når det gjelder beskyttelse av ofrene, og mer generelt sett som middel til å bekjempe kriminaliteten. Den viktigste arenaen for bekjempelse av vold og seksuelle overgrep mot kvin-

ner og barn ligger utenfor den rettslige arena. Man bør derfor være på vakt mot tendenser til at legalstrategien tar overhånd og skygger for andre strategier i kampen mot vold.

Litteratur

- Andenæs, Johs.: *Alminnelig Strafferett*. 3. utg., Universitetsforlaget, Oslo 1991.
- Aslaksrud, Anne-Marie og Bødal, Kåre: *Politianmeldt kvinnemishandling*. Justisdepartementet, Oslo 1986.
- Aslaksrud, Anne-Marie: *Politiets etterforskningsarbeid krav til legens dokumentasjon*. I Bang, Lisbeth og Hydle, Ida (red.): *Mishandling og seksuelle overgrep. Legens faglige oppgaver i helse og rettsvesenet*. Tano, Oslo 1992.
- Aubert, Vilhelm: *Rettenns sosiale funksjon*. Universitetsforlaget, Oslo 1981. (1. utg. Universitetsforlaget 1976.)
- Aubert, Vilhelm: *Straff, belønning og rettsikkerhet*. I Lov og frihet. *Festskrift til Johs. Andenæs på 70-årsdagen*. Universitetsforlaget, Oslo 1982.
- Bakkeiteig, Elisiv: *Bevisproblemer i incestsaker. En rettspolitisk drøftelse*. Spesialfagsavhandling våren 1992. Juridisk fakultet, Universitetet i Oslo.
- Bang, Lisbeth: *Voldtekstmottaket i Oslo. Samarbejde mellem helsevesen og politi*. I Lov og Rett. Universitetsforlaget. Årgang 1991, s. 289.
- Bødal, Kåre og Fridhov, Inger Marie: *Med slag og spark. En rapport om 58 personer domt til 3 år eller mer for grov vold*. Kriminalomsorgsavdelingen. Justisdepartementet, Oslo 1993.
- Christie, Nils: *Pinens begrensning*. Universitetsforlaget, Oslo 1982.
- Dahl, Tove Stang (red.): *Kvinnerett 1*. Universitetsforlaget, Oslo 1985.
- Dobash, R. Emerson & Dobash, Russell P.: *Women, Violence and Social Change*. Routledge, London 1992.
- Døllner, Leise: *Gadevold – overfald eller sammenfald?* Kriminalistisk Instituts skriftserie, København 1991.
- Edwards, Susan: *Violence against women: Feminism and the law*. I Gelsthorpe, Loraine & Morris, Allison (red.): *Feminist perspectives in Criminology*. Open University Press 1990.
- Elias, Robert: *Victims still. The political manipulation of crime victims*. Sage publications 1993.
- Elliott, Delbert S.: *Criminal Justice Procedures in Family Violence Crimes*. I Ohlin, Lloyd & Tonry, Michael (red.): *Family Violence. A Review of Research*. The University of Chicago Press. Volume 11, 1989.
- Fagan, Jeffrey: *Cessation of Family Violence: Deterrence and Dissuasion*. I Ohlin, Lloyd & Tonry, Michael (red.): *Family Violence. A Review of Research*. The University of Chicago Press. Volume 11, 1989.
- Ferraro, Kathleen J.: *The Legal Response to Woman Battering in the United States*. I Hanmer, Jalna & Radford, Jill & Stanko, Elizabeth A. (red.): *Women, Policing, and Male Violence: International Perspectives*. Routledge, London og New York 1989.

- Ferraro, Kathleen J.: Cops, Courts and Woman Battering. I Bart, Pauline B. & Moran, Elieen Geil (red.): *Violence Against Women. The Boody Footprints*. Sage Publications 1993.
- Finstad, Liv: *Sedelighetslovbrytere ut av fengslene: Prinsipper for en realistisk utopi*. I: Materialisten. Tidsskrift for forskning, fagkritikk og teoretisk debatt. Nr. 3, 1988.
- Gammeltoft-Hansen, Hans: "Aktiv" eller "passiv" medvirken i etterforskningen. I: *Lov og frihet. Festskrift til Johs. Andenæs på 70årsdagen*. Universitetsforlaget, Oslo 1982.
- Groth, A. Nicholas: *Men som voldtar*. Bokforlaget Prisma, Stockholm 1981.
- Grothe Nielsen, Beth: *Seksuelle overgrep mod born i familien. Et offerperspektiv på straffesystemet*. Aarhus Universitetsforlag 1991.
- Handlingsplan mot seksuelt misbruk av barn*. Barne og familiedepartementet juni 1992.
- Hanmer, Jalna & Radford, Jill & Stanko, Elizabeth A. (red.): *Women, Policing, and Male Violence: International Perspectives*. Routledge, London og New York 1989.
- Helsedirektoratets veiledningsserie: *Samfunnsmedisinsk arbeid i kommunehelsetjenesten. En veileder for kommunelege 1*. Nr. 4, 1990.
- Hirschel, J. David & Hitchinson, Ira W. & Dean, Charles W.: *The Failure of Arrest to Deter Spouse Abuse*. Journal of Research in Crime and Delinquency. Vol 29, nr. 1/1992.
- Jonassen, Wenche: *Kvinner hjelper kvinner. En evaluering av krisesentrene*. NIBR-rapport, Oslo 1989, nr. 4.
- Kühlhorn, Eckart: Allmänprevention. I *Lov og frihet. Festskrift til Johs. Andenæs på 70-årsdagen*. Universitetsforlaget, Oslo 1982.
- Lccer-Salvesen, Paul: *Menneske og straff*. Universitetsforlaget, Oslo 1991.
- Lempert, Richard: *Humility is a virtue: On the publiciazion of policy-relevant research*. I: Law & Society Review, Vol 23, nr. 1/1989.
- Lund, Vibeke: *Politiets forhold til kvinnemishandling*. Hovedoppgave i kriminologi. Universitetet i Oslo, våren 1989.
- Lund, Vibeke: *Mishandlede kvinners erfaringer med politiet*. I Forskningsprogram om kvinnemishandling. Rapport nr. 7: Avslutningskonferanse 30-31 januar 1992. NAVF-rapport.
- Lurigio, Arthur J. & Skogan, Wesley G. & Davis, Robert C. (red.): *Victims of Crime. Problems, Policies, and Programs*. Sage Publications, Newbury Park 1990.
- Lødrup, Peter: *Domstolenes stilling i det norske samfunn*. I Lov og rett. Universitetsforlaget, Oslo, årgang 1991, s. 387.
- Mathiesen, Thomas: *Kan fengsel forsvares?* Pax Forlag, Oslo 1987.
- Mathiesen, Thomas: *Makt og medier. Innføring i mediesosiologi*. Pax Forlag A/S, Oslo 1993.
- NOU 1992: 16: *Sterkere vern og økt støtte for kriminalitetsofre*. Utredning fra et utvalg oppnevnt av Justisdepartementet i juni 1988.
- Russel, Diana E. H.: *Rape in Marriage*. Indiana University Press 1990.
- Sherman, Lawrence W. & Berk, Richard A.: *The specific Deterrent Effects of Arrest for Domestic Assault*. American Sociological Review 49: 261-272, 1984.
- Sherman, Lawrence W.: *The Influence of Criminology on Criminal Law: Evaluating Arrests for Misdemeanor Domestic Violence. I: The Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol. 83, nr. 1, 1992.

- Skjørten, Kristin: *Når makt blir vold. En analyse av seksualisert vold i parforhold*. KS-serien nr. 4, 1988. Institutt for kriminologi og strafferett. Universitetet i Oslo.
- Skjørten, Kristin: *Voldsbilder i hverdagen. Om menns forståelser av kvinnemishandling*. Pax Forlag, Oslo 1994.
- Smart, Carol: *Feminism and the power of law*. Routledge, London og New York 1989.
- Soothill, Keith & Soothill, Debbie: *Prosecuting the Victim? A Study of the Reporting of Barristers' Comments in Rape Cases*. I *The Howard Journal of Criminal Justice*. Vol. 32, nr. 1. Blackwell Publishers 1993.
- St. meld. nr. 53 (1992–1993): *Om seksuelle overgrep mot barn. Eit overgrep er eit for mykje*. Barne- og familiedepartementet.

En stor takk til Inger Marie Fridhov og Kåre Bødal for at jeg fikk anledning til å hente ut opplysninger fra deres datamateriale om voldslovbrytere.

Adresse: Dr. philos Kristin Skjørten
 Institutt for kriminologi
 St. Olavs Plass 5
 N-0130 Oslo

Noter

- 1 I rundskriv fra Riksadvokat og Justisdepartement heter det at det bør være størst mulig åpenhet mellom rettssystemets representanter og pressen, fordi pressedeckningen av kriminalsaker er viktig med hensyn på straffesystemets almenpreventive funksjon.
- 2 Aubert 1981. Se også oppsummering av tidligere forskning i Norge i Mathiesen 1993.
- 3 Soothill og Soothill 1993.
- 4 Groth 1981, Skjørten 1988, Russel 1990.
- 5 Aslaksrud og Bødal 1986.
- 6 Skjørten 1994.
- 7 Gjennomsnittlig varetektstid på 80-tallet, varierte fra 30 dager først i perioden til 60 dager sist i perioden. 11 av 18 mishandlere satt mellom 6 mnd og 18 mnd. 5 av mennene satt inntill 3 mnd.
- 8 I kvinnemishandlingssakene hadde halvparten av sakene dødelig utfall for offeret. Blandt de øvrige gjerningsmenn hadde voldsbruken ført til offerets død i 3/4 av tilfellene.
- 9 Andenæs 1991.
- 10 Sherman og Berk 1984.
- 11 Sherman 1992.
- 12 Edwards 1990.
- 13 Fagan 1989, Lempert 1989.
- 14 Referert i Aslaksrud og Bødal 1986.
- 15 Christie 1982, Mathiesen 1987, Andenæs 1991.
- 16 Lurigio, Skogan og Davis 1990, Dobash og Dobash 1992.
- 17 Skjørten 1994.
- 18 Grothe Nielsen 1991; 307.
- 19 Bakketeig 1992.
- 20 For en utdypning: se Gammeltoft-Hansen 1982.
- 21 Aslaksrud 1992.
- 22 Edwards 1990.
- 23 Dobash og Dobash 1992.
- 24 Helsedirektoratets veiledningsserie nr. 4, 1990, s.43.